

ΕΙΝΑΙ Ο 19^{ΟΣ} ΨΑΛΜΟΣ ΕΝΙΑΙΟΣ ; ¹

ὑπὸ τὸν τίτλον « Zur Frage nach der Einheit von Ps. 19 »² ἔδημοσίευσεν ὁ L. Dürr μελέτην τινά, ἐν ἣ ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο διαφόρου περιεχομένου μερῶν τοῦ 19ου ψαλμοῦ, στ. 2—7 καὶ 8—15, ὑφίσταται ἐσωτερικὴ σύνδεσις καὶ ἐπομένως ἐκλαμβάνει τὸν ψαλμὸν ἐνιαῖον, ποιηθέντα ὑφ' ἐνὸς συγγραφέως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰούδα Ἰωσία. Τὰ προσαγόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρήματα μὲ ἠνάγκασαν νὰ ἐγγύψω ἐγγύτερον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, διότι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς πραγματείας εἶχον ἀποκομίσει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οἱ προσαγόμενοι λόγοι δυσκόλως δύνανται ν' ἀποδείξωσι τὸ ἐνιαῖον τοῦ ψαλμοῦ. Ἡ ἔρευνα τοῦ ζητήματος τούτου μὲ ὠδήγησεν εἰς ἀκριβῶς ἀντίθετα συμπεράσματα ἐκείνων, εἰς ἃ κατέληξεν ὁ L. Dürr. Ἐν τῇ ἐξετάσει δὲ τοῦ θέματος τούτου δὲν περιωρίσθην μόνον εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ L. Dürr θιγόμενα σημεῖα, ἀλλ' ὑπὸ τὴν βάσανον καὶ ἔρευναν ὑπέβαλον ὁλόκληρον τὸν ψαλμὸν, ἐξετάσας τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ καὶ ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως.

Ὁ ψαλμὸς κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ διαιρεῖται εἰς δύο ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένα μέρη, α' στ. 2—7 καὶ β' 8—15. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει παρίσταται αὐτῇ ἡ φύσις ἐξαγγέλλουσα τὴν δόξαν τοῦ Δημιουργοῦ αὐτῆς (στ. 2—5α) καὶ περιγράφεται κατ' ἀξιοσημείωτον τρόπον ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου (στ. 5β—7). Πρὸς τοὺς τελευταίους δὲ τούτους στίχους εἶναι προσκεκολλημένον τὸ δεύτερον μέρος, ἐν ᾧ ἐξυμνεῖται ὁ νόμος τοῦ Jahve (στ. 8—11) καὶ τὸν ὅλον τέλος ψαλμὸν κλείει προσωπικὴ παράκλησις τοῦ ψαλμωδοῦ πρὸς τὸν Θεόν (στ. 12—15).

Πρὶν ἔτι ἐγκύψωμεν εἰς τὸ κείμενον τοῦ ψαλμοῦ καὶ ζητήσωμεν νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητος τῶν δύο μερῶν δι' ἐπιχειρημάτων ἐξηγημένων ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου, δεόν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἐν τῇ Π. Δ. αἱ δύο διάφοροι ἐννοιαὶ τοῦ ἡλίου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ συνάπτεται ἀμέσως ὁ

1. Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ βιβλία τῆς Π. Δ. σημειοῦνται κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον.

2. Sellin—Festschrift Leipzig 1927 σελ. 37 ἔξ.

ὕμνος τοῦ νόμου τοῦ Jahve, καὶ τοῦ νόμου, τοῦ ἡλίου καὶ τῆς δικαιοσύνης παρουσιάζονται ἠνωμένοι, ἂν δῆλον ὅτι μεταξύ αὐτῶν ὑπάρχει ἐσωτερικῶς τις σύνδεσμος, συνάφειά τις ἐσωτερική. Ἡ ἀνάγκη δὲ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος τούτου παρουσιάζεται ἔτι ἐπιτακτικώτερα, καθ' ὅσον εἶναι ἡ μόνη ἀποφίσις, ἀφ' ἧς ἐξετάζει ὁ L. Dürr τὸ θέμα καὶ πειρᾶται ἐντεῦθεν νὰ καταδείξῃ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ψαλμοῦ. Πρὶν ὅμως εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Π.Δ. ὀφείλομεν νὰ ρίψῃμεν γοργόν βλέμμα ἐπὶ τῶν θρησκευτῶν τῶν γειτονικῶν πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν, πρὸς οὓς οὗτος ἦλθεν εἰς στενὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ὑπέστη ἀναγκαίως τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν, καὶ ἴδωμεν ἂν παρ' αὐτοῖς ἀπαντῶσι συνδεδεμένοι αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ νόμου, τοῦ ἡλίου καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Παρὰ τοῖς Σουμερίοις ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα Utu καὶ Barrar λατρευόμενος θεὸς τοῦ ἡλίου παρίσταται ὡς θεὸς τοῦ δικαίου, ἀπονέμων ὡς ὑπατος τῆς χώρας κριτὴς τὴν δικαιοσύνην καὶ τιμωρῶν τὴν ἀδικίαν. Τοῖς εἰς τὰς χώρας τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου εἰσβαλοῦσι Σημίταις ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου δὲν ἦτο ἄγνωστος, δι' ὃ εὐχερῶς ὑπὸ τὸν Barrar τῶν Σουμερίων ἀνεγνώρισαν τὸν παρ' αὐτοῖς λατρευόμενον θεὸν τοῦ ἡλίου, τὸν samas (ἑβρ. semes—ἥλιος). Παρὰ τῶν αὐτῶν Σουμερίων ὁμοίως φαίνεται νὰ παρέλαβον καὶ τὴν ἰδεάν, ὅτι ὁ samas εἶναι ὁ θεὸς τοῦ δικαίου. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται, ὅτι ἐκ πάντων τῶν σημιτικῶν λαῶν, οἵτινες μεταξύ τῶν διαφόρων αὐτῶν θεοτήτων κατηριθμοῦν καὶ θεὸν τοῦ ἡλίου, μόνον παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ Ἀσσυριοῖς εὐρίσχομεν τὴν σύνδεσιν τοῦ ἡλίου μετὰ τοῦ δικαίου, τοῦ ἡλίου μετὰ τοῦ νόμου. Οὕτω παρ' αὐτοῖς ὁ samas παρίσταται ὡς θεὸς τῆς δικαιοσύνης, ὡς ὁ ὑπατος κριτὴς, ἀπονέμων ὡς τοιοῦτος τοῖς ἀνθρώποις τὸ δίκαιον. Ὡς βοηθὸς ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἔχει τὰς δύο αὐτοῦ θυγατέρας Kettu καὶ Mesaru, αἵτινες εἶναι προσωποποιήσεις τῶν ἀρρηρημένων ἐννοιῶν τῆς δικαιοσύνης καὶ εὐθύτητος, ὡς τὰ ὀνόματα αὐτῶν δηλοῦσιν³. Ἐν τοῖς διασωθεῖσι Βαβυλωνιακοῖς ὕμνοις πρὸς τὸν samas ὅπως ἰδιαζόντως ἐξυμνεῖται καὶ τονίζεται ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ. Προσφωνεῖται ὡς

3. Παρὰ τοῖς Φοίνιξιν ἀπαντᾷ ἡ διὰς αὐτῆ ὑπὸ τὰ ὀνόματα *Misôr* καὶ *Sudûk*, ὑφ' ἃ εὐκόλως ἀναγνωρίζομεν τὰς Ἑβραϊκὰς λέξεις *jasar* = εὐθύς καὶ *sedek* = δίκαιος.

«κριτῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς»⁴ ὡς «θεὸς τῆς δικαιοσύνης»⁵ ἔχων ἐκ δεξιῶν τὴν δικαιοσύνην καὶ ἐξ ἀριστερῶν τὴν ἀλήθειαν⁶, ὡς «ὑπέροχος κριτῆς»⁷ ὡς «ἀδωροδόκητος δικαστῆς»⁸. Ὡς τοιοῦτος τιμωρεῖ τοὺς ἀτίκους δικαστὰς, τοὺς δωροδοκούμενους κριτὰς⁹ καὶ ἀμείδει τοὺς φρονίμους δικαστὰς¹⁰. Ἡ ἐν τῷ Βαβυλωνιακῷ καὶ Ἀσσυριακῷ κράτει ἰσχύουσα νομοθεσία ἐθεωρεῖτο ἔχουσα τὴν προέλευσιν αὐτῆς ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου καὶ αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο οἱ βασιλεῖς, ἵνα κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν βασιλικῶν αὐτῶν καθηκόντων δυνηθῶσι νὰ κυβερνήσωσιν ἐν δικαιοσύνῃ. Οὕτω ὁ Hammurabi εἰκονίζεται λαμβάνων ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου τὸν νόμον καὶ ὁ Assurbânipal παρακαλεῖ τὸν τὸ φῶς φέροντα samas νὰ διατηρήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ¹¹. Τέλος πρὸ τῆς πύλης τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ samas ἐγεγερθέντος περιφῆμον ναοῦ Ebagga ἐν Sippar συνηθροίζοντο οἱ δικασταί, ἵνα ἐξασκήσωσι τὰ δικαστικά αὐτῶν καθήκοντα.

Ἐπομένως samas=ἥλιος καὶ νόμος, samas καὶ δικαιοσύνη εἶναι παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ Ἀσσυριοῖς παραστάσεις ἀναποσπάστως συνδεδεμέναι. Ποῖα εἰδικὰ αἴτια συνέτεινον, ὥστε νὰ συνδεθῇ ἠθικὴ ἔννοια μετα φυσικοῦ φαινομένου, εἶναι δύσκολον νὰ λεχθῇ, ἡ δ' ἐξέτασις τούτου ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρούσης πραγματείας.

Καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἡ σύνδεσις αὕτη δὲν ἤτο ἀγνωστος. Ὡς θεὸς τῆς δικαιοσύνης καὶ κριτῆς τῶν μὲν θεῶν ἐθεωρεῖτο ὁ Thoth τῶν δὲ ἀνθρώπων ἡ θεὰ Mat, θυγάτηρ τοῦ θεοῦ ἡλίου, τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν Re. Ὅτε ὁμως ὁ Re ἤρχισε νὰ συνταυτίζεται πρὸς τὸν Amon καὶ οἱ δύο οὗτοι θεοὶ νὰ παρουσιάζωνται ὡς εἷς θεὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Amon-Re, ὅστις μετὰ τὴν

4. A. Schollmeyer Sumerisch — babylonische Hymnen und Gebete an Samas Paderborn 1912 Nr. 1. 5. 12. 15. 25. Μερικὸς τῶν ὕμνων εὗρεται τις καὶ παρὰ H. Gressmann Altorient. Texte zum Alten Testament² Berlin 1926 καὶ A. Ungnad Die Religion der Babylonier und Assyrer Jena 1921.

5. A. Schollmeyer ἐνθ' ἄν. Nr. 5 καὶ 34.

6. A. Schollmeyer ἐνθ' ἄν. Nr. 10.

7. A. Schollmeyer ἐνθ' ἄν. Nr. 11. 15. 17. 25.

8. A. Schollmeyer ἐνθ' ἄν. Nr. 6. 18. 27. 29.

9. A. Schollmeyer ἐνθ' ἄν. Nr. 16.

10. A. Schollmeyer ἐνθ' ἄν. Nr. 2. 16.

11. H. Gressmann ἐνθ' ἄν. σελ. 248.

ἐκδίωξιν τῶν Ἰζῶς ἐξ Αἰγύπτου ἐγένετο ὁ ὕπατος τῶν θεῶν, ἀπεδόθησαν τότε ἀναγκαιῶς εἰς αὐτὸν πᾶσαι αἱ ἀγαθὰ ιδιότη-
τες, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ προστατεύῃ τοὺς λατρεύοντας αὐτὸν, ἐπο-
μένως καὶ ἡ τῆς δικαιοσύνης. Οὕτω συνέβη ὥστε καὶ παρ' Αἰ-
γυπτίους ἡ ἔννοια τοῦ ἡλίου νὰ συνδέηται μετὰ τοῦ νόμου καὶ
τῆς δικαιοσύνης. Οὕτω παρίσταται καὶ ὁ Amon-Re ὡς κριτὴς
τῆς γῆς ὡς συμπαραστάτης κατὰ τὰς δίκας καὶ ὑπερασπιστὴς
τῶν ἀδυνάτων κατὰ τῶν ἰσχυρῶν ¹².

Ἐπὶ σημειτικοῦ πάλιν ἐδάφους καὶ δὴ παρ' Ἰσραηλιτικῇ
κοινότητι ἀναφαίνεται ἡ σύνδεσις samas καὶ δικαιοσύνης ἐν ταῖς
παροιμίαις τοῦ Ahikar, ταῖς εὑρεθείσαις κατὰ τὸ 1906
—1908 ἐν τῇ νησίδι τοῦ Νείλου Ἐλεφαντίνη, ἐνθα κατὰ τοὺς
Περσικοὺς χρόνους ὑφίστατο Ἰσραηλιτικὴ στρατιωτικὴ κοινότης.
Ἐν τῇ XI στήλῃ, σειρᾶ 171—172 τοῦ ἀραμαϊκοῦ παπύρου,
τοῦ περιέχοντος τὰς παροιμίας τοῦ Ahikar λέγεται: ¹³

«Ἐὰν ὁ ἀσεβὴς συλλάβῃ τὸ ἄκρον τοῦ ἐνδύματός σου, ἄφες (αὐτὸ)
εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἔπειτα πλησίασον πρὸς τὸν Samas, αὐτὸς θὰ λάβῃ
αὐτὸ καὶ θὰ δώσῃ εἰς σέ».

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο γίνεται
χρῆσις τοῦ ὀνόματος Samas=ἥλιος, ὅπερ τρεῖς ἀκόμη παρεμφε-
ρῆται ἐν ἄλλῃ ὁμοῦ συναφείᾳ (στήλ. VI 92-93 VII 108), ἐνῶ
πανταχοῦ ἀλλαχοῦ τῶν παροιμιῶν τοῦ Ahikar πρὸς ὀνομασίαν
τοῦ Θεοῦ γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως Ἐlah. Τὸ χωρίον θὰ εἶχε
μεγάλην σημασίαν, καθ' ὅσον εὑρίσκεται ἐπὶ κειμένου, ὅπερ ἦτο
ἐν χρήσει παρ' Ἰσραηλιτικῇ κοινότητι, καὶ θὰ ἔφερεν ἡμᾶς ἐγγύ-
τερον πρὸς τὴν Π.Δ., ἐὰν δὲν ἐθεωρεῖτο σήμερον ὡς ἐπιστημο-
νικὴ ἀλήθεια, ὅτι τὸ ὑλικὸν τῶν παροιμιῶν τούτων προέρχεται
ἐκ Βαβυλωνῶνος. Ἡδὴ ὁ πρῶτον δημοσιεύσας τοὺς ἀραμαϊκοὺς
παπύρους τῆς Ἐλεφαντίνης Ed. Sachau ¹⁴ παρετήρησεν, ὅτι εἰς
τὸ βιβλίον τοῦ Ahikar ἐλλεῖπει ἐντελῶς ὁ εἰδικὸς Ἰουδαϊκὸς
χαρακτήρ, καὶ ἔθεσε πρῶτος τὴν ἐρώτησιν, ἂν τὸ βιβλίον ἐγράφη

12. Ἴδὲ τὸν σχετικὸν ὕμνον παρὰ A. Erman Die Literatur der Aegypten
Leipzig 1923 σ. 380 πρβλ. προσέτι I. Breasted Development of religion and
thought in Ancient Egypt London 1912.

13. Ἀρίθμησις καὶ κείμενον κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ A. Cowley Aramaic
Papyri of the fifth Century B. C. Oxford 1923.

14. Ed. Sachau Aramäische Papyrus und Ostraka aus einer jüdischen
Militär Kolonie zy Elephantine Leipzig 1911 σ. XXIII.

ἀρχικῶς εἰς Ἀραμαϊκὴν ἢ εἶναι μετάφρασις τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κειμένου. Ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου αἱ νεώτεραι ἐργασίαι τοῦ A. Cowley ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἀρχικὴ γλῶσσα τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι ἡ Ἀραμαϊκὴ καὶ τὸ ὑλικὸν προέρχεται ἐκ Βαβυλῶνος ¹⁵. Ἐπομένως ἡ παράστασις τοῦ Samas ὡς θεοῦ τοῦ δικαίου ἐν ταῖς παροιμίαις τοῦ Ahikar δὲν προέρχεται ἐξ ἑβραϊκῆς πηγῆς, ἀλλ' εἶναι καθαρῶς Βαβυλωνιακὴ. Ἔνεκα δὲ τούτου ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον δὲν γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως 'elah ἀλλὰ Samas.

Παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις δὲν ἦτο ἄγνωστος ἡ λατρεία τοῦ Samas. Πλείστα γεωγραφικὰ ὀνόματα τῆς Παλαιστίνης, φέροντα τὸ ὄνομα Samas, μαρτυροῦσιν, ὅτι ὑπῆρξάν ποτε κέντρα τοῦ ἡλίου. Ἡ καθ' ἡμέραν αὐξοῦσα ἐπίδρασις τῶν Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων ἐπὶ ξένων χωρῶν, ἡ στενὴ ἐπικοινωνία τῶν Ἰσραηλιτῶν μετ' αὐτῶν συνέτεινον ὥστε οἱ θεοὶ τοῦ Βαβυλωνιακοῦ πανθέου νὰ εὐρίσκωσιν πρόσφορον ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης ἐδαφος πρὸς κατασκήνωσιν. Ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ. καὶ δὴ ἐκ τῶν Προφητῶν γνωρίζομεν μεθ' οἷας σφοδρότητος ἐπὶ συναπτὰ ἔτη ἡ θρησκεία τοῦ Jahve διεξῆγε τὸν περὶ ὑπάρξεως αὐτῆς ἀγῶνα κατὰ τῶν Βαβυλωνιακῶν θεοτήτων. Ὅτε δὲ ἡ Βαβυλὼν ἀνῆλθε τὴν ὑπάτην βαθμίδα τῆς δυνάμεως αὐτῆς, ἡ δὲ ὑπόστασις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους μοιραίως ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς κραταιᾶς ταύτης δυνάμεως, τότε καὶ ἡ θρησκεία ἀπέβη εἰς χεῖρας τῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα μέσον πρὸς πολιτικούς σκοπούς. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα Ἀχαζ εὐγνωμονῶν τῷ Tiglatpileser, διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν αὐτῷ βοήθειαν οἰκοδομεῖ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων θυσιαστήριον κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἐν Δαμασκῷ ναῶν ¹⁶. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἴσως θὰ εἰσῆχθησαν ἐν τῷ ναῷ πρὶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Μανασσῆ οἱ ἵπποι καὶ τὰ ἄρματα τοῦ Semes (βαβυλ. Samas) ¹⁷. Ἀπὸ τοῦ Μανασσῆ καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰωσία ὁ Semes ἐξηκολούθει νὰ λατρεύηται ὡς θεός. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν

15. Τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα ἰδὲ παρὰ A. Cowley ἐνθ' ἄν. σελ. 205 ἐξ. Ὅς Βαβυλωνιακὸν χαρακτηρίζει τὸ βιβλίον καὶ H. Cressman *Israels Spruchweisheit im Zusammenhang der Weltliteratur* Berlin 1925 σ. 45 Πρβλ. καὶ Ed. Meyer *der Papyrusfund von Elephantine* Leipzig 1912.

16. 2 Βασιλ. 16,10—16.

17. 2 Βασιλ. 23,5. 11. 12.

θάνατον τοῦ Ἰωσία ἀναζει ἡ λατρεία αὐτοῦ πάλιν μέχρι τοῦ τελευταίου βασιλέως Σεδεκία¹⁸. Ἔναι ἐκ τῶν προτέρων πιθανόν ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῆς Π.Δ. ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῆς εισαχθείσης λατρείας τοῦ Semes θ' ἀπέφυγον νὰ συνταυτίσωσιν ἢ καὶ παραβάλωσι τὸν νόμον τοῦ Jahve, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰς παραπλησίας ἐννοίας πρὸς τὸν ὡς θεὸν παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις τιμώμενον Semes. Ἀποφεύγοντες ὁμῶς τοιαύτας a priori παρατηρήσεις λάβωμεν εἰς χεῖρας τὴν Π.Δ. καὶ ἴδωμεν μετὰ τίνος συνδέονται καὶ πρὸς τί παραβάλλονται αἱ ἐννοιαὶ mispat (=διάταξις, νόμος, δίκαιον, δίκη, δικαστικὴ ἀπόφασις), thora (=διδασκαλία, νόμος), saddik, sedek (δίκαιος, δίκαιον), sedaka (=δικαιοσύνη).

Ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ Ἰσραηλιτικῇ φιλολογίᾳ ἀπαντᾷ διὰ πρῶτὴν φορὰν ἡ παραβολὴ τοῦ saddik πρὸς τὸ φῶς ἐν τῷ παρεφθαρμένῳ χωρίῳ 2 Σαμ. 23, 3^β—4^α.

«ὁ διοικῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐν δικαιοσύνῃ
ὁ κυβερνῶν ἐν φόβῳ Θεοῦ
εἶναι ὡς τὸ φῶς (ὄρι).....»

Καίτοι τὸ χωρίον εἶναι ἐφθαρμένον καὶ ἐπιδεκτικὸν διαφόρων διορθώσεων¹⁹, θὰ ἐπεθύμουν νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἐνταῦθα ἡ σύγκρισις γίνεται ὄχι πρὸς τὸν Semes ἀλλὰ πρὸς τὸ ὄρι. Ἐπίσης πρὸς τὸ ὄρι παραβάλλεται καὶ τὸ mispat ἐν τῷ ἐπίσης ἐφθαρμένῳ χωρίῳ Ὁσ. 6,5:

«Διὰ τοῦτο σᾶς διδάσκω διὰ τῶν λόγων τοῦ στόματός μου
καὶ ἡ διάταξις μου (mispat) προβάλλει ὡς τὸ φῶς ὄρι»²⁰.

Διὰ τῆς λέξεως ὄρι χαρακτηρίζεται καὶ ἡ thora ἐν Ἠσ. 2,5 ὅπερ ὑπὸ πάντων ἐκλαμβάνεται ὡς προσθήκη. Ἄπαξ ἔτι εἰς ὀλόκληρον τὸ βιβλίον τοῦ Ἠσαῖα καὶ δὴ εἰς ἐν τῶν τελευταίων κεφαλαίων (62,1) παραβάλλεται ἡ ἐννοια sedek πρὸς τὸ nogah.

«Ἔνεκα τῆς Σιών δὲν θὰ σιωπήσω.
Ἔνεκα τῆς Ἱερουσαλήμ δὲν θέλω ἡσυχάσει
ἕως οὗ ἀνατελεῖ ὡς λάμψις (nogah) ἢ δικαιοσύνη αὐτῆς»²¹.

18. Ἰαζ. 8,16.

19. Πρβλ. ἐκ τῶν νεωτέρων W. Caspari Die Samuel bucher Leipzig 1926.— S. Mowinkel Die letzten Worte Davids ZAW 1927 Heft. 1)2, οἷτινες διὰ διορθώσεως ἐξάγουσι διάφορον ἐννοίαν.

20. Διόρθωσις κατὰ E. Sellin Das Zwölfpropheten buch Leipzig 1921.

21. Ἀμφίβολον ἂν καὶ εἰς Σοφον. 3,5 ἔχομεν παραλληλισμὸν τοῦ mispat πρὸς τὸ ὄρι.

Συνηθέστερον ἀπαντῶσι τοιαῦται ἐκφράσεις εἰς τὴν βραδυτέραν Ἰσραηλιτικὴν φιλολογίαν. Οὕτω ἐν ψαλμ. 37,6 παραβάλλεται τὸ sedek πρὸς τὸ 'or, τὸ mispat πρὸς τὸ sohorajim.

καὶ θ' ἀναδείξῃ (Jahve) ὡς φῶς τὴν δικαιοσύνην σου
καὶ τὸ δίκαιόν σου ὡς φῶς μεσημβρίας» (sohorajim).

Πάλιν ἐν ψ. 119,105 ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ παραβάλλεται πρὸς τὸ ner

λύχνος (mer) τοῖς ποσί μου ὁ λόγος σου καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου».

Ὁσαύτως καὶ Παροιμ. 6,23 καὶ Ἰησ. Σειρ. 35 (32), 16.

Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τούτων αἱ ὁδοὶ τῶν μὲν φυλασσόντων τὸν νόμον παραβάλλονται πρὸς τὸ φῶς, τῶν δ' ἀσεβῶν πρὸς τὸ σκότος, Παροιμ. 4,19.18

«ἡ ὁδὸς τῶν ἀσεβῶν εἶναι ὡς σκότος

ἡ δὲ ὁδὸς τῶν δικαίων ὡς φῶς ('or)

ὁ δίκαιος λάμπει ὡς φῶς ἐν τῷ σκότει ψ. 112,4 ἡ δὲ thora καὶ mispat τοῦ Jahve προώριστα νὰ φωτιζῶσι τοὺς λαοὺς (Ἦσ. 51,4). Παραμένουσιν εἰσέτι ἐκ τῆς Π.Δ. δύο χωρία, ἐν οἷς γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως Semes: Μαλαχ. 3,20.

«ὕμῖν δὲ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου

θ' ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης»

καὶ Σοφ. Σολ. 5,6

«ἄρα ἐπλανήθημεν ἀπὸ ὁδοῦ ἀληθείας

καὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης φῶς οὐκ ἔλαμψεν ἡμῖν

καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἀνέτειλεν ἡμῖν».

Ἐξετάζοντες τὰ προσαχθέντα χωρία ἐκ τῆς Π.Δ. παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ νόμος καὶ ἡ διδασκαλία, ὁ δίκαιος καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ αἱ παραπλήσιοι ἔννοιαι παραβάλλονται συνηθέστατα πρὸς τὸ 'or, ἀπαξ πρὸς τὸ noyah, ἀπαξ πρὸς τὸ sohorajim, δις πρὸς τὸ ner καὶ μόνον δις πρὸς τὸ semes. Ἐπομένως οἱ συγγραφεῖς τῆς Π.Δ. ἀποφεύγουσιν ἐπιμελῶς νὰ παραβάλωσι τὸν νόμον καὶ τὴν δικαιοσύνην πρὸς τὸ Semes, ποιοῦνται χρῆσιν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τῆς λέξεως 'or καὶ τῶν συνωνύμων αὐτῆς. Τὴν ἐσκεμμένην δὲ ταύτην ἀποφυγὴν κἀλλίσιστα κατανοοῦμεν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν πόσον στενωῶς παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις ἦσαν συνδεδεμένα αἱ ἔννοιαι δικαιοσύνη καὶ νόμος μετὰ τοῦ θεοποιηθέντος Semes. Καὶ δὲν ἦτο ἄλλως δυνατόν, παρὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν Βαβυλωνιακαὶ θρησκευτικαὶ

παραστάσεις και λατρείαι υπέσκαπτον τὰ θεμέλια τῆς Ἰσραη-
 λιτικῆς θρησκείας, πὶ συγγραφεῖς τῆς Π.Δ. ν' ἀποφύγῃσι τὴν
 συνταύτισιν τοῦ νόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης πρὸς τὸν Samas.
 Ἀντιστρέφοντες δὲ τὴν παρατήρησιν τοῦ L. Dürr ἀντιπαρη-
 ροῦμεν, ὅτι ἀκριβῶς τοῦτο θὰ ἐξένιζεν ἡμᾶς, ἐὰν ἐν τῇ Π. Δ.
 ὁ νόμος καὶ ὁ Semes παρουσιάζοντο ὡς ἐννοιαὶ συνδεδεμέναι εἰς
 ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ θρησκεία τοῦ Jahve ἀργαλέον διεξῆγεν ἀγῶνα
 πρὸς τὴν ἐπίσκατον Βαβυλωνιακὴν λατρείαν τοῦ Semes. Κατὰ
 ταῦτα δὲν παρατηροῦμεν ἐν τῇ Π.Δ. τὴν ὑπὸ τοῦ L. Dürr πο-
 θουμένην σύνδεσιν τοῦ Semes καὶ τοῦ νόμου, τούναντίον τοιαύτη
 τις ἐπιμελῶς ἀποφεύγεται. Τὰ δύο μόνα χωρία ἐξ ὅλης τῆς Π.Δ.,
 ἐν οἷς ἡ σύνδεσις αὕτη παρουσιάζεται, Μαλαχ. 3,20 καὶ Σοφ.
 Σολ. 5,6 στεροῦνται μεγάλης σημασίας, ὅταν παντοχοῦ τῶν
 λοιπῶν βιβλίων τῆς Π.Δ. ἡ σύνδεσις αὕτη δὲν παρουσιάζεται
 καὶ δὴ ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις βιβλίοις καὶ εἰδικώτερον ἐν τοῖς βι-
 βλίοις, ἅτινα ἐγράφησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς θρησκευτικῆς
 μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰωσία, καθ' οὓς κατὰ τὸν L. Dürr ἐγράφη
 καὶ ὁ 19ος ψαλμός. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωσία,
 καθ' οὓς ὁ ἀγὼν τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας κατὰ τῆς λατρείας
 τοῦ Semes εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν κρισιμωτέραν φάσιν, μοὶ φαίνε-
 ται ἀδύνατον, συγγραφεὺς τῆς Π.Δ. νὰ ἐτόλμα νὰ συνδέσῃ τὸν
 νόμον τοῦ Jahve μετὰ τοῦ Semes. Μοὶ παραμένει πάντοτε ἀμφί-
 βολον ἂν τὸ Μαλαχ. 30,20 εἶναι ἠντλημένον ἐκ τῶν περὶ Semes
 βαβυλωνιακῶν παραστάσεων, ἔνεκα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ
 προφήτης. Περαιτέρω ἀκόμη θὰ ἤθελον νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ
 τόσον ὑπὸ τοῦ L. Dürr τονιζομένη ἐκφρασις «ἥλιος δικαιοσύνης»
 παρὰ Μαλαχίᾳ εὐρίσκειται ἐν τῷ τμήματι τῆς ἐσχατολογικῆς
 προφητείας. Εἶναι δὲ γνωστὸν ἐκ τῆς προφητικῆς φιλολογίας
 μεθ' οἷας ἐλευθερίας οἱ προφῆται μεταχειρίζονται ζωηρὰς ἐκ-
 φράσεις καὶ τολμηρὰς εἰκόνας πρὸς περιγραφὴν τῶν κατὰ τὴν
 ἐσχάτην ἡμέραν συμβησομένων, οὕτως ὥστε καὶ ἐνταῦθα δυνα-
 τὸν νὰ ἔχωμεν ἐλευθερὰν σύνθεσιν τοῦ προφήτου, ὅπερ καθίστα-
 ται πιθανόν, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ματαίως εἰς τὴν πρό τοῦ
 Μαλαχίου Ἰσραηλιτικὴν φιλολογίαν θ' ἀναζητήσωμεν τοιαύτην
 ἐκφρασιν καὶ ἄφ' ἐτέρου εἰς τὰ παράλληλα χωρία Ἀβακ. 3,4 καὶ
 Ἠσ. 60,19 ὁ ἐπιφανησόμενος θεὸς θὰ λάμπῃ ὄχι ὡς ἥλιος,
 ἀλλ' ὡς τὸ φῶς, καὶ ἐνταῦθα ἡ αὐτὴ χαρακτηριστικὴ ἀποφυγὴ

τῆς λέξεως Semes. "Ὅπως, κατ' ἄν ἔχη τοῦτο, νομίζω ὅτι οὐδό-
λως, ἐπιτρέπεται, στήριζόμενοι μόνον ἐπὶ δύο χωρίων, ἅτινα ἄλ-
λως τε ἀνίκουσιν εἰς βιβλία γραφέντα εἰς χρόνους βραδυτέρους,
νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ Π.Δ. ὁ Semes καὶ ὁ νόμος εἶναι ἔν-
νοιαι στενῶς συνδεδεμένοι. "Ὅτι παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις συναν-
τῶμεν δὲν ἔπεται ὅτι θὰ εὐρωμεν ἀναγκαιῶς καὶ ἐν τῇ Ἰσραη-
λιτικῇ θρησκείᾳ. Δὲν ἀρνούμεθα τὴν ἐπίδρασιν Βαβυλωνιακῶν
παραστάσεων ἐπὶ τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει
αὐτῇ ἡ Π.Δ. μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ νόμος καὶ ἡ δικαιοσύνη παραβάλ-
λονται ὄχι πρὸς τὸν Semes ἀλλὰ πρὸς τὸ ὄγ, τὸ φῶς, ὅπερ
μάλιστα κατὰ μερικὰ χωρία τῆς Π.Δ. εἶναι ἀνεξάρτητον τοῦ
ἡλίου ²².

Ἐπὶ ἐνός, ἀκόμη σημείου θέλω νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν.
Ἡ λέξις ὄγ ἐν τῇ Π.Δ. οὐδόλως εἶναι πάγιος ὄρος, terminus
technicus, πρὸς χαρακτηρισμὸν ἀποκλειστικῶς τοῦ νόμου καὶ
τῆς δικαιοσύνης, οὕτως ὥστε αἱ δύο ἔννοιαι στενῶς νὰ συνά-
πτωνται μετ' ἀλλήλων, ὡς παρὰ Βαβυλωνίους Samas καὶ δικαιο-
σύνη Διὰ τῆς λέξεως ὄγ χαρακτηρίζεται ἐν τῇ Π.Δ. καὶ ἡ τὴν
εὐτυχίαν καὶ χαρὰν φέρουσα χάρις τοῦ Θεοῦ, τὸ ἔλεος τοῦ Jahve,
οὕτω ψαλμ. 4,7. 36.10. 43.3. 44,4. 89,16, ἄλλοτε δὲ πάλιν
τίθεται ἡ λέξις παράλληλος πρὸς τὴν εὐφροσύνην, οὕτω ψαλμ.
97,11 Ἐσθ. 8.16. Ἀκριβῶς δὲ τὰ χωρία ταῦτα δεικνύουσι διατὶ
ὁ νόμος παραβάλλεται πρὸς τὸ φῶς. Ἐὰν πρὸς τὸ φῶς, τὸ λαμ-
πρότατον τῆς φύσεως φαινόμενον, παραβάλλωνται τὰ ὕψιστα
τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὰ, ἡ χαρὰ καὶ ἡ εὐδαιμονία, εὐλόγως πρὸς
αὐτὸ θὰ παραβάλληται καὶ ἡ αἰτία αὐτῶν, ὁ νόμος τοῦ Jahve
καὶ ἡ τήρησις αὐτοῦ, δηλονότι ἡ δικαιοσύνη.

Ἐπομένως εἰμεθα ἠναγκασμένοι ν' ἀρνηθῶμεν οἰανδήποτε
συναφειὰν καὶ συγγένειαν μεταξὺ τῶν δύο διαφόρου περιεχομένου
μερῶν τοῦ 19ου ψαλμοῦ, τοῦ Semes καὶ τοῦ νόμου, καὶ νὰ ἐκ-
λάβωμεν τὸν ψαλμὸν ὡς οὐχὶ ἐνιαῖον, ὅπερ ἐπιβεβαιουῖται καὶ
ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τοῦ ψαλμοῦ, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὁποίου
προβαίνομεν.

Ἐν πρώτοις ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τῶν δύο μερῶν τοῦ ψαλμοῦ
(στ. 2-7 καὶ 8-15) εἶναι διάφορος. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἔχομεν
ὑπέροχον ὕμνον τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ δευτέρῳ

22. Πρὸβλ. Γεν. 1,3—16 ψαλμ. 148 3.

ἐξήμνησιν τοῦ νόμου τοῦ Jahve, συνδέδεμένην ὁμῶς μετὰ παρακλήσεως, ἐν ἣ οὐδεὶς ὑπαινιγματὸς ἐπὶ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ψαλμοῦ γίνεται. Τὰ δύο τοῦ ψαλμοῦ μέρη οὐδεμίαν ἐξωτερικὴν σύνδεσιν παρουσιάζουσιν, ἀλλ' ὅλως ἀσυνδέτως παρατίθενται· ἔλλειπει οἰαδὴποτε ἐξωτερικὴ σύνδεσις τοῦ στ. 7 μετὰ τοῦ στ. 8. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ὁ Θεὸς ὀνομάζεται 'el ἐν τῷ δευτέρῳ Jahve. Δὲν δύναται ἄλλως νὰ χαρακτηρισθῇ παρά ὡς ἐξεζητημένη ἢ ἐρμηνεῖα τῶν δεχομένων τὸ ἐνιαῖον τοῦ ψαλμοῦ, ὅτι τὸ προκαλέσαν ἐνταῦθα τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ εἶναι αἱ δύο διάφοροι σφαῖραι, ἐν αἷς ἀποκαλύπτεται, ὡς el ἐν τῇ φύσει καὶ ὡς Jahve ἐν τῷ νόμῳ. Πλὴν τούτων καὶ τὸ ποιητικὸν μέτρον εἶναι διάφορον. Ἐνῶ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἔχομεν στίχους μετὰ 3+3 ἢ 4+4 ἄρσεων, ἐν τῷ δευτέρῳ παρουσιάζεται τὸ καλούμενον Kina μέτρον 3+2. Περαιτέρω ἀκόμη δύο ἐντελῶς διάφοροι προσωπικότητες ἐν τῷ ψαλμῷ προβάλλουσιν. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἀναγνωρίζομεν τὸν ἀληθινὸν ποιητὴν, τὸν ἐνθουσιῶντα θαυμαστὴν τῆς φύσεως, τὸν ζητοῦντα νὰ εὔρη καὶ ψηλαφήσῃ τὸν Θεὸν ἐν τῷ θεοκτίστῳ ναῶ τῆς φύσεως, ἐν τῷ δευτέρῳ τὸν λάτρην τοῦ νόμου, τὸν κεκυφῶτα εἰς τὴν μελέτην τῆς thora, τὸν τύπον τοῦ Ἰσραηλίτου τῆς μεταπροφητικῆς περιόδου. Πρὸς τούτοις θὰ ἡδύνατό τις ν' ἀποδείξῃ τὸ μὴ ἐνιαῖον τοῦ ψαλμοῦ ἐπιχειρῶν νὰ καθορίσῃ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τῶν δύο μερῶν. Ἡδὴ ἡ ἐξήμνησις τοῦ νόμου ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ ψαλμοῦ δεικνύει ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς χρόνους, καθ' οὓς πυρὴν τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας εἶχε πλέεν ἀποβῆ ἢ thora. Οἱ ὠραῖοι δημιουργικοὶ χρόνοι τῆς προφητικῆς περιόδου ἔχουσιν ἤδη παρέλθει. Ἐν τῷ νόμῳ ζητεῖ νὰ εὔρη ὁ συγγραφεὺς τὴν ὑψίστην χαρὰν καὶ τελειότητα. Ἐδῶ προβάλλει εὐκρινῶς ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ Ἰσραηλιτικὴ θρησκεία ἀρχεταὶ ν' ἀποπνίγηται εἰς τὰς διαφόρους νομικὰς διατάξεις, ἢ μελέτη καὶ ἡ τήρησις τῶν ὁποίων εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς βραδυτέρας Ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Αἱ διάφοροι ἀφ' ἑτέρου ὀνομασίαι τῆς thora, 'eduth, pikkudim, misva, jir'a, mispat, αἰτινες ἤδη παρουσιάζονται ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ 19ου ψαλμοῦ ὡς termini technici μαρτυροῦσιν ὅτι ἔχει ἤδη ἀρκετὰ προχωρήσει ἡ ἐποχὴ τῆς τοιαύτης καταπτώσεως τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας. Ἀξιοσημείωτον προσέτι, ὁ ὄρος pikkudim ἀναφαίνε-

ται ὡς τριούτος μόνον εἰς τοὺς κατὰ μεταγενεστέρους χρόνους γραφέντας τρεῖς ψαλμοὺς 103, 18, 144, 7 καὶ 149 ἐν πολλοῖς στίχοις. Ἡ μεγάλη πρὸς τούτοις ὁμοιότης τοῦ 19, 8—16 πρὸς τὸν ἀμφιδόλως εἰς πολὺ βραδυτέρους χρόνους γραφέντα 119ον ψαλμὸν²³ ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀμρότεροι οἱ ψαλμοί, ὃ τε 19, 8-15 καὶ ὁ 119ος, προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς φέροντες ἀμρότεροι ἐν ἑαυτοῖς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτήρα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς περιόδου. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἡ σύνδεσις ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ 19ου ψαλμοῦ δύο διαφόρων ποιητικῶν κατηγοριῶν, τοῦ ὕμνου καὶ τῆς παρακλήσεως, δεικνύει ἐξέλιξιν τῆς ἑβραϊκῆς ποιήσεως. Κατὰ ταῦτα ὁ ψ. 19, 8-15 δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀρχαῖος, ἀλλ' ἐγράφη πάντως μετὰ τὴν Βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν, πιθανὸν μετὰ τὴν ἐποχὴν Ἑσδρα καὶ Νεεμία²⁴.

Ἄλλ' ἐνῶ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ψαλμοῦ τοιαῦτά τινα παρέχει σημεῖα ἐνδεικτικὰ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐγράφη, τὰ πρῶτον δὲν φαίνεται νὰ παρέχη ἰκανὰς ἐνδείξεις. Οὔτε ἐκ τῆς γλώσσης, οὔτε ἐκ τῶν διατυπωμένων ἐννοιῶν δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ καθορίσωμεν τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς, ἐντεῦθεν καὶ αἱ γνῶμαι τῶν διαφόρων ἐρμηνευτῶν διαφέρουσι πολὺ ἀπ' ἀλλήλων. Ἐνῶ E. Sellin²⁵ ἀνάγει αὐτὸ εἰς χρόνους τοῦ Δαυὶδ καὶ R. Kittel²⁶, μεθ' οὗ Fr. Wutz²⁷ καὶ H. Gunkel²⁸ συμφωνοῦσι, χαρακτηρίζει αὐτὸ ὡς ἐν τῶν ὠραιότερων ποιημάτων τῆς ἀρχαίας Ἰσραηλιτικῆς ποιήσεως, ἀνήκον εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους τοῦ Ἰσραὴλ. A. Bertholet²⁹ καταβιβάζει αὐτὸ τούναντιον εἰς τοὺς μετὰ τὸν οὐτω καλούμενον Δευτεροσησαῖαν χρόνους, παρατηρῶν ὅτι ὁ Δευτεροσησαῖας ἐδίδαξε τοὺς Ἰσραηλίτας νὰ διαβλέπωσιν ἐν τῇ φράσει τὸ ἔργον καὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ³⁰.

23. Περὶ βλ. ἰδίως ψ. 119, 72. 128=ψ. 19, 11. ψ. 119, 98=ψ. 19, 8. ψ. 119, 108a=ψ. 19, 15. ψ. 119, 112c=19, 12. ψ. 119, 133b=19, 14.

24. C. Briggs A critical and exegetical commentary on the Book of Psalms Edinburgh 1906 καὶ 1907 δέχεται ὡς χρόνον συγγραφῆς τοὺς Ἑλληνικούς χρόνους. B. Duhm Die Psalmen 2 Tübingen 1922 τοὺς Φαρισαίικους.

25. E. Sellin Einleitung in das Alte Testament 4 Leipzig 1925.

26. R. Kittel Die Psalmen 4 Leipzig 1922.

27. Fr. Wutz Die Psalmen München 1925.

28. H. Gunkel Die Psalmen 4. Göttingen 1926.

29. Kautzsch — Bertholet Die Heilige Schrift des A. T. 4 Tübingen 1923.

30. B. Duhm ἐνθ' ἄν. χωρὶς νὰ δηλοῖ τοὺς λόγους ἐκλαμβάνει τὸ ψ. 19, 1—7 νεώτερον Γεν. 1 καὶ ἐπομένως μετὰ τὴν Βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν.

Ἄλλ' εἰς τὸσον μεταγενεστέροισιν χρόνοις, νομίζω, τὸ πρῶτον μέρος τοῦ 19^{ου} ψαλμοῦ δὲν δύναται ν' ἀποδοθῆ. Τὸ νῆμα, ἀφ' οὗ ἐξαρτάται ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ A. Bertholet, εἶναι πολὺ λεπτόν. Διὰ τὴν ἀρὰ γὰρ ν' ἀποκλεισθῶμεν τὴν δυνατότητα, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δευτεροσηαίου ἢ ἐκλαμπρὸς τῆς φύσεως θεὰ ἠδύνατο νὰ παρακινήσῃ ποιητὴν, πεπροικισμένον μὲ εὐρείαν ἀντίληψιν, νὰ διῶδῃ ἐν τῇ φύσει καὶ ὑμνήσῃ τὸ ἔργον τοῦ Δημιουργοῦ δι' ἀνεφρίκτων εἰς δύναμιν καὶ κάλλος στίχων. Ἀναμφιβόλως πολὺ πρὶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Δευτεροσηαίου ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις τὴν πίστιν, ὅτι ὁ Jahve ἐδημιούργησε τὸν κόσμον καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἶναι οἱ οὐρανοί. Πρὸβλ. ἰδίως τὴν ἀσφαλῶς πρὶν τοῦ Δευτεροσηαίου γραφεῖσαν περὶ δημιουργίας διήγησιν τῆς Γενέσεως. Αὐτὸς δὲ ὁ Δευτεροσηαίας ἐν κ. 40,21 προὔθετε ὑπάρχουσαν παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις τὴν πίστιν ταύτην καὶ δὴ ἀπ' αὐτῆς τῆς συστάσεως τοῦ κόσμου ³¹. Αἱ ξένας παραστάσεις ὑπενθυμίζουσαι εἰκόνες καὶ ἐκφράσεις τοῦ ψαλμοῦ, ἰδίως ἡ περιγραφή τῆς λαμπρότητος τοῦ ἡλίου, καθιστῶσι λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἔζη εἰς ἀρχαίους χρόνους, καθ' οὓς ἡ χρῆσις τοιούτων ἐκφράσεων οὐδὲν τὸ ὑποπτον ἠδύνατο νὰ περιέχωσιν. Ἡ ὀνομασία δ' ἀπ' ἐτέρου τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀρχαίας λέξεως εἰ φαίνεται νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 19^{ου} ψ. Ἐκ τοῦ κειμένου δὲν δύναται δυστυχῶς νὰ ἐξαχθῆ, ἂν ὁ ψαλμὸς οὗτος ἐποιήθη πρὸς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν, ἵνα παραστήσῃ ὡς δημιουργήμα τοῦ Jahve τὸν ὡς Θεὸν τιμώμενον *semes*, ὁπότε ὡς χρόνον συγγραφῆς μετὰ μεγάλης πιθανότητος θὰ ἐδεχόμεθα τὴν Βαβυλωνιακὴν περίοδον. Οὕτε μόναι αἱ δύο ἀραμαϊκαὶ λέξεις *milla* καὶ *hinna* δύνανται νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου, διότι ἀγνοοῦμεν πότε ἤρχισεν ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα ν' ἀναμιγνύηται μετ' ἀραμαϊκῶν στοιχείων ³². Πάντως τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ψ. 19 ἀνήκει εἰς σχετικῶς ἀρχαίους χρόνους, εἰς τὴν ἀνθηρὰν τῆς ἑβραϊκῆς ποιήσεως περίοδον. Ἀκριβέστερον νὰ καθορίσωμεν τὸν χρόνον εἶναι ἀδύνατον, διὰ τὸ ἐπασχολοῦν

31. «Δὲν γνωρίζετε; δὲν ἀκούετε; δὲν ἀνηγγέλη ἡμῖν δὲ ἀρχῆς (=ἐξ ἀρχῆς τῆς ἱστορίας=ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ κόσμου)

δὲν κατενοήσατε ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τῆς γῆς; (ὅτι δηλ. ὁ Jahve ἐδημιούργησε τὸν κόσμον).

32. Τὸ *milla* ἀπαντᾷ ἑνωρὶς ἐν τῇ Π. Δ. 2 Σαρ. 23,2.

ὅμως ἡμᾶς ζήτημα ἀρκετόν, ὅτι τὸ πρῶτον μέρος τοῦ 19ου ψ.
δέν νά εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ 19,8-15.

Ἔνεκα λοιπόν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων λόγων δεχόμεθα
ὅτι ὁ 19ος ψ. δέν εἶναι ἑνιαῖος. Τὰ δύο διάφορα κατὰ τὸ περιε-
χόμενον, τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἔκφρασιν μέρη αὐτοῦ ἐποιήθησαν
ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων κατὰ διαφόρους ἐποχάς ἐνωθέντα
βραδύτερον.

Ἄλλὰ καὶ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 19ου ψαλμοῦ τὰ δύο μέρη,
στ. 2-5b καὶ 5b-7, δέν συνδέονται στενῶς μετ' ἀλλήλων. Ἐνῶ
ἐν τοῖς στίχοις 2-5a παρίσταται ἡ φύσις ἐξαγγέλλουσα τὴν
δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐν τοῖς 5b-7 τρέπεται ὁ ποιητὴς πρὸς ὕμνον
τοῦ ἡλίου. Ἀκριβῶς δ' ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τῆς μεταβολῆς τὸ
κείμενον δέν εἶναι ἐν τάξει. Ὁ στ. 5 ἔχει ὡς ἑξῆς :

bekol-ha'ares jasa kavvam ubikese thebebel millehem
lassemes sam 'ohel bahem.

«εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξέροχεται ὁ φθόγγος»³³ αὐτῶν καὶ μέχρι πέ-
ρατος τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν
τῷ ἡλίῳ ἔθετο [κατεσκευάσε] σιγήνωμα ἐν αὐτοῖς».

Ποῖον τὸ ὑποκείμενον τοῦ ῥήμ. sam (ἔθετο); Ἐκ τῆς συνα-
φείας τοῦ κειμένου βεβαίως ὡς λογικὸν ὑποκείμενον δύναται
νά εἶναι μόνον ὁ Θεός (el). Συντακτικῶς ὅμως εἶναι ἀδύνατον
τὸ el, τὸ ὁποῖον μόνον εἰς στ. 2 ἀναφαίνεται καὶ δὴ ὄχι ὡς ὑπο-
κείμενον ῥηματός τινος, ἀλλ' ὡς *Nomen rectum* νά εἶναι ὑπο-
κείμενον τοῦ ῥηματος στ. 5b. Τοιοῦτους συντακτικούς σχηματι-
σμούς δέν γνωρίζει ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα, ἥτις ἄλλως τε εὐχαρίστως
ἐπαναλαμβάνει εἰς ἕκαστον ῥήμα τὸ ὑποκείμενον. Εἰς δὲ τὸ παρὸν
χωρῖον ἀναγκαίως ἔπρεπε νά τεθῆ τὸ ὑποκείμενον, καθ' ὅσον εἰς
τοὺς προηγουμένους στίχους τὸ el δέν παρουσιάζεται ὡς ὑποκεί-
μενον. Δι' ὃ τινες ἐκλαμβάνουσι τὸ sam ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐκεῖ, πα-
ρακάμπτοντες οὕτω τὴν δυσκολίαν³⁴. Ὁ δὲ C. Briggs³⁵ νομίζει
ὅτι ὑποκείμενον εἶναι τὸ ἀόριστόν τις. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περι-
πτώσει ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα θέτει συνηθέστατα τὸ ῥήμα εἰς γ'

33. Ἀνάγνωθι kolam.

34. Οὕτω K. Budde Die schönsten Psalmen Leipzig 1915 H. Gunkel
ἐνθ' ἄν.

35. Briggs ἐνθ' ἄν.

«Θεολογία» Τόμος ΣΤ'.

ἀρσ. πληθ. πρόσωπον³⁶. Ἄλλως τε παραμένει ἀκατανόητον πῶς ὁ ποιητής ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἀόριστόν τι κατεσκεύασε τῷ ἡλίῳ σκηνώμα. Περισσότερας προσοχῆς ἀξίζει ἄλλη τις διόρθωσις, ἣτις προὔταθη ὑπὸ τοῦ O. Schroeder³⁷, ὅστις νομίζει ὅτι πρὸ τοῦ lassemes ἐξέπεσεν ἓν ἄλεφ καὶ ἀναγινώσκει 'el semes (= ὁ Θεὸς ἥλιος), ὅπερ ὀφείλει νὰ εἶναι ὑποκείμενον τοῦ sam, ὁπότε ὁ ψαλμὸς ἀρχικῶς ἦτο ὕμνος τοῦ ἡλίου καὶ ὁ 'el τοῦ στ. 2 συνεταιρίζετο μετὰ τοῦ Semes στ. 5b. Τὴν διόρθωσιν ταύτην ἀποδέχεται καὶ H. Gressmann³⁸. Ὁ δὲ Briggs ἐκλαμβάνει καὶ αὐτὸς τὸν ψαλμὸν ὡς ἀρχικὸν ὕμνον τοῦ ἡλίου ὑποθέτων, ὅτι ὅτε ὁ ὕμνος παρελήφθη εἰς τὴν Ἰσραηλιτικὴν λατρείαν προσετέθη σκοπίμως πρὸ τοῦ Semes ἢ πρόθεσις le, ἵνα καταστῇ οὕτω δυνατόν ὡς ὑποκείμενον τοῦ ῥήματος sam νὰ παρουσιάζηται τὸ 'el = ὁ Θεός³⁹. Βεβαίως τοιαύτη τις διόρθωσις θεραπεύει τὸ κείμενον καὶ ἡ ἐκπτώσις ἐκ τοῦ κειμένου ἐνός ἄλεφ γραφικῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἀλλ' ὅταν ἐν τῷ αὐτῷ ἡμιστίχῳ ἔχωμεν καὶ ἄλλην λέξιν, ἣτις δὲν δύναται ν' ἀναφέρηται εἰς τοὺς προηγουμένους στίχους καὶ νὰ συνδεθῇ μετὰ προηγουμένων λέξεων, τότε δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προβῶμεν εἰς διόρθωσιν τοῦ κειμένου, ἵνα ἐξοικονομήσωμεν ἐν ὑποκείμενον καὶ μετατρέψωμεν οὕτω τὸν ψαλμὸν εἰς ὕμνον τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἀλλαγῆναι νὰ ζητήσωμεν τὴν λύσιν. Οὕτω ἐν τῷ αὐτῷ ἡμιστίχῳ 5b ἔχομεν τὸ bahem (= ἐν αὐτοῖς), ὅπερ εἰς οὐδεμίαν λέξιν τῶν προηγουμένων στίχων δύναται ν' ἀναφέρηται. Ἡδὲ οἱ O' καὶ ἡ τούτοις ἀκολουθοῦσα Vulgata καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Briggs παρέκαμψαν ἀπλούστατα τὴν δυσκολίαν μὴ μεταφράσαντες τὴν λέξιν, ἣν ὁμοῦ διετήρησεν ἡ Pesitta, R. Stier⁴⁰ καὶ Franz Delitzsch⁴¹ ἀναγκάζονται νὰ τρέξωσι πολὺ μακρὰν, διὰ ν' ἀνεύ-

36. Πρὸβλ. Gesenius-Kautzsch Hebräische Grammatik 28 Leipzig 1909 § 144 f.

37. O. Schoeder Miscellen zu Psalm 19 ZAW. 34 Bd. 1914.

38. H. Gressmann Israels Spruchweisheit im Zusammenhang der Weltliteratur Berlin 1925.

39. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι καὶ ἐν τῷ σημερινῷ κειμένῳ ὁ Briggs δὲν ἐκδέχεται ὡς ὑποκείμενον τὸ διὰ τῆς προσθέσεως τοῦ le ἐπιδιωχθὲν ὑποκείμενον. ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸ ἀόριστον τις.

40. R. Stier Siebzug ausgewählte Psalmen Halle 1836.

41. Fr. Delitzsch Biblischer Kommentar über die Psalmen 5 Leipzig 1894.

ρωσι τέλος μετὰ κόπου πληθυντικόν, εἰς ὃν θὰ ἠδύνατο ν' ἀναφύρηται τὸ bahem καὶ ὡς τοιοῦτον ἐκλαμβάνουσι τὴν πρώτην λέξιν τοῦ στ. 2 Samajim = οἱ οὐρανοί. Βεβαίως ὁ ζητῶν εὐρίσκει, ἀλλ' εἰς τόσον ἀπομεμακρυσμένην λέξιν δὲν δύναται ν' ἀναφύρηται τὸ bahem ⁴². Δι' ὃ Ed. König ⁴³ ζητεῖ τὸν ποθοῦμενον πληθυντικόν εἰς τὴν φανταστικὴν σφαῖραν, νομίζων ὅτι τὸ bahem ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ ἐκάστου ἀναγνώστου ἀίωρουμένην λέξιν samajim (= οὐρανοί), ἔνθα ὁ ἥλιος κατοικεῖ. Ἄλλοι τέλος διορθοῦσι τὸ bahem εἰς bajjam (= ἐν τῇ θαλάσῃ) ⁴⁴ ἢ εἰς baththehom (= ἐν τῇ ἀβύσσῳ) ⁴⁵. Ὁ δὲ B. Duhm ⁴⁶, ἵνα δημιουργήσῃ πληθυντικόν, οὐτινος ἔχει ἀνάγκην, μεταβάλλει τὸ bikese στ. 5α εἰς bikesoḥ ἔχων πρὸς τοῦτο καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ο', οἵτινες ἀνέγνωσαν πληθ. «εἰς τὰ πέρατα». Βεβαίως εἰς διορθώσεις τοῦ κείμενου τῆς Π.Δ. εἰμεθα πολλάκις ἠναγκασμένοι νὰ προβῶμεν, ἀλλ' ἐνταῦθα, ἔνθα ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἡμιστίχῳ ἔχομεν δύο λέξεις, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ συνδεθῶσι πρὸς προηγουμένας λέξεις, καὶ δὴ ἀκριβῶς ἐν τῷ ἡμιστίχῳ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀποτόμως ἀρχεται νέα ἐννοία, ἢ ἐξῆμνησις τοῦ ἡλίου, τότε οὐδόλω· ἐπιτρέπεται νὰ θίξωμεν τὸ κείμενον, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἐνδεδειγμένον καὶ πιθανόν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ἢ ὅτι τὰ δύο μέρη τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ 19ου ψ., στ. 2-5α καὶ 5b 7, δὲν ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς συνδεδεμένα, ἢ ὅτι μεταξὺ στ. 5α καὶ 5b θὰ ἐξέπεσον μερικαὶ λέξεις ἢ καὶ στίχοι. Τὸ πρῶτον δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη διαφαίνεται ἡ αὐτὴ ποιητικὴ δύναμις καὶ ὁ αὐτὸς σκοπός, οὕτως ὥστε ὀρθότερον παραμένει νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ A. Bertholet ⁴⁷, ὅτι πρὸ τοῦ 5b ἐξέπεσέ τι. Εἰς τοῦτο οφείλονται καὶ ἡ ἀπότομος μεταβολὴ τῆς ἐννοίας καὶ οἱ ἀνωτέρω σημειωθείσαι συντακτικαὶ δυσχέρειαί. Ἐὰν τοῦτο συνέβη κατὰ

42. Πρὸβλ. καὶ B. Duhm ἐνθ' ἀν. H. Gunkel ἐνθ' ἀν. W. Staerk Die Schriften des A. T. ² 3 Abt. 1 Bd. Göttingen 1920 καὶ Gesenius-Rautzsch ἐνθ' ἀν. § 135 p.

43. Ed. König Die Psalmen Gütersloh 1926.

44. Οὕτω W. Staerk ἐνθ' ἀν. H. Gunkel ἐνθ' ἀν. Fr. Wutz ἐνθ' ἀν.

45. Οὕτω K. Budde ἐνθ' ἀν.

46. B. Duhm ἐνθ' ἀν.

47. Kautzsch-Bertholet Die Heilige Schrift des Alten Testaments 4 Tübingen 1923.

τὴν ἑνωσίαν τῶν δύο τμημάτων τοῦ ψαλμοῦ (στ. 2-7 καὶ 8-15)
 εἰς ἓν ὅλον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ. Ὡσαύτως ἀγνοοῦμεν
 καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐκπεσόντος τμήματος, πιθανόν ὁ ποιη-
 τὴς νὰ περιέγραφε καὶ τῶν λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων τὴν λαμ-
 πρότητα.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω λοιπὸν ἐρεύνης κατελήξαμεν εἰς τὰ ἑξῆς
 δύο συμπεράσματα: 1) ὅτι ὁ 19^{ος} ψαλμὸς δὲν εἶναι ἐνιαῖος, ἀλλ'
 ὅτι τὰ δύο μέρη αὐτοῦ (19, 1-7 καὶ 19, 8-15) ἐγράφησαν ὑπὸ
 διαφόρων συγγραφέων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ 2) ὅτι τὸ
 πρῶτον μέρος (στ. 1-7) εἶναι ἐνιαῖον, μόνον ὅτι πρὸ τοῦ στ. 5b
 ἐξέπεσον λέξεις τινὲς ἢ καὶ στίχοι.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Μ. ΒΕΛΛΑΣ